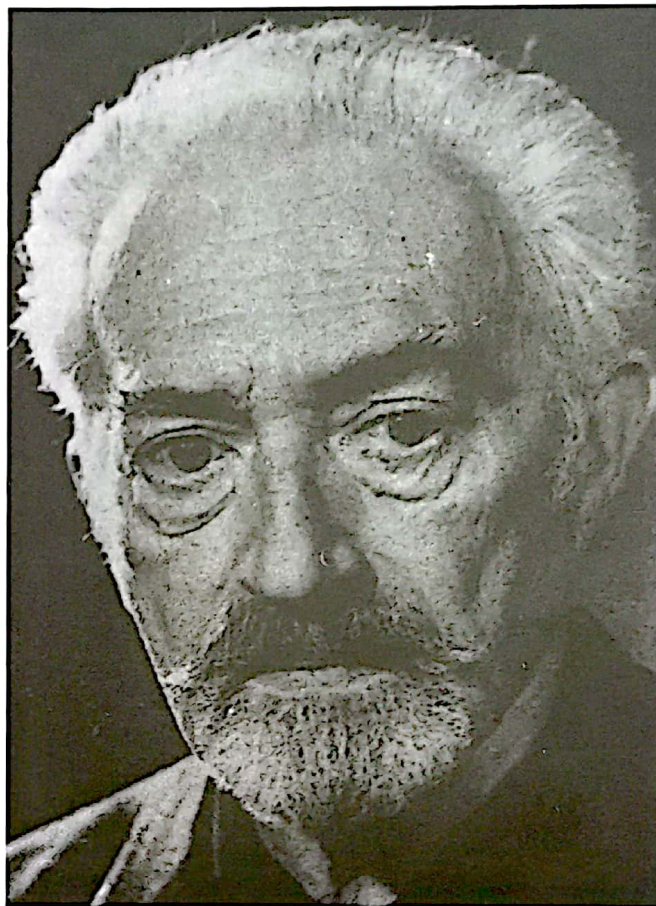

Ispovest i poruka jednog savremenog vajara

Pavle Stefanović

Olga Jevrić, jugoslovenski vajar srpske narodnosti, ušla je, prema predlogu Savetodavnog odbora za izložbe pri Komisiji za kulturne veze s inostranstvom, u sasvim malenu grupu naših likovnih umetnika (tri slikara i dva vajara) koji će ove 1958. godine, zastupati i prikazati našu savremenu likovno izraženu misaonost i osećajnost na izvanredno značajnoj međunarodnoj manifestaciji slikarstva i vajarstva, na XXIX bijenalu u Veneciji. Kraj ostale četvorice, ona će tamo "govoriti" jezikom svojih nemih predmeta, svojih masa u prostoru, o jednom iskustvu, koje je isto toliko opšte životno, sabrano odasvud iz stvarnosti, koliko je specifično likovno, trodimenzijsko, ekskluzivno skulptorsko; o jednom iskustvu koje je isto toliko čovečansko, sveljudsko, univerzalno, koliko i posebno, uslovljeno lokalnim podacima ambijenta, pa čak i pojedinačno, lično, determinirano personalnom biografijom čoveka određene individualnosti i razvojnom linijom umetnika-stvaraoca određenih predispozicija.

Opšteduhovni i posebno umetnički rast Olge Jevrić izvanredno je instruktivan, karakterističan i - poučan. Opremljena solidnim muzičkim obrazovanjem, ona je, u ranoj mladosti, nagoveštavala evolutivni hod po putanji muzičkog umetnika. Intimizirana i srodna sa "tajnom" mogućeg smisla besmislenih zvučnih šara i arabeski, Olga Jevrić je prešla na paralelni kolosek izražavanja u trenutku kada je sa punom zrelošću umela da shvati da ne samo likovno, vajarsko umetničko delo nego čak ni fabula, recimo, proznog književnog umetničkog dela, nije ništa drugo do nosilac jednog potencijalnog, latentnog, šireg, uopštenog unutarnjeg i dubljeg smisla. Prve faze vajarskog raščćenja i bujanja stvaralačke mašte Olge Jevrić bile su posvećene sektoru portretističke umetnosti, no već i tada Olga Jevrić je želela da indicira opšte kroz pojedinačno. Ostala mi je u živom sećanju jedna kamena masa iz ateljea Olge Jevrić, glava jedne ličnosti koju je (ličnost a ne glavu) umetnica morala odbaciti i iščupati iz sebe. Nikakvo psihologiziranje u glini, nikakva dostojevština, nikakav lični obračun; samo čisto i jasno, nemilosrdno i konfesionalno otvoreno ispovedanje i kamenito čuljivo predavanje poruke o saznanju da je svaka ljudska glava rezultanta bezbrojnih uslovljenosti u opštoj zakonitosti nastajanja i pronalaženja sveta. Lepota koja se povukla u ružnoću, ljubanja ulubljena i nagnečena konvencionalnostima. Tu mislim da počinje konzekventni umetnički put Olge Jevrić ka traženju opšteg kroz bezlično, ljudsko-sveljudskog, nevezanog ni za koji lik. Stremljenje ka likovnoj apstrakciji, ka predmetnoj neodređenosti konkretnog značenja obrađivane mase - zemljane, gipsane, kamenite ili, kao kod Olge Jevrić, cementne i prskane gvoždem - ispoljava se, dakle, u poslednjoj stvaralačkoj fazi ove umetnice, kao totalno prirodan i logičan istorijski put vajarske umetnosti uopšte, ja bih čak rekao, kao potvrda one sjajne Engelseve opaske, da logički proces saznanja u svesti pojedinca nije ništa drugo do sažet, skraćeni izraz logike istorijskog toka ljudske misli uopšte, prema tome, i ljudske umetničke, i ljudske vajarske misli napose. Ono što je muzika, pritešnjena specifičnošću svojih posebnih izražajnih sredstava, *morala* odabrati kao svoj put, to je vajarstvo kao takvo, i, odmah ću reći, vajarstvo Olge Jevrić, ponaosob, u jednom veoma visokom stadijumu svog razvitka, *uspelo* usvojiti i svojim izražajnim sredstvima prispodobiti, kao svoju višu, savršeniju, umetnički čistiju i dosledniju, umetnički potpuniju emanaciju ljudskosti u okviru sredstava svog osobenog, materijom nošenog i masivima te materije ispoljavanog jedinstvenog bića.

Pavle Stefanović

Gde nema stvaralačke svesti čovekove, njegove potrebe, njegove unutrašnje nužnosti i neodoljive želje da saopšti svoja shvatanja sveta u kojem se obreo, tamo još nema umetnosti. Ali ono što već jeste umetnost, što jeste ta želja i ta potreba, prolazilo je kroz strahovito velike mene i preobražaje. U starogrčkom svetu umetnost je bila - veština *podražavanja*. Zeuksid je naslikao grožde, koje su ptice htele pozobati. Parasijske je naslikao zavesu koju je sam Zeuksid, obmanjen vernošću imitacije uzoru, pokušao raskriliti, da bi iza nje ugledao sliku. Ali, budimo načisto sa činjenicom da je antički obični čovek stajao tronut, ganut, do suza uzbuđen, pred Praksitelovim ili Fidijinim naborima tunike u sitno izvezenom tkanju tvrdog mramora. U sledećoj svojoj razvojnoj fazi, likovna i specijalno vajarska umetnost stekla je novu snagu: moć *idealizacije*. Kvatroćentistički Andrea Verokio izmodelirao je u tvrdom kamenu veličanstveno ponositog jahača, patricija Bartolomea Koleonija, koji se i dan-danas gordo koči, unutarnje srodan Bahovoj d-mol tokati i fugi, na jednom venecijanskom trgu. Za fazom idealizacije došla je razvojna faza karakterizacije, jedna nova etapa likovne svesti čovekove, etapa na kojoj je svest uzrasla do stepena sposobnosti da razume i shvati odstupanje od vernosti uzoru, čak i po cenu deformacije, tako da je već u našem veku, (do kojeg se ta faza, tvrdokorno, perzistentna, protekla) Ogist Roden transformisao, u kamenu, patetičnog Zevsa romantike, Viktora Igoa, i gorku pronicljivost tmastog Balzaka - u skulptorske forme koje ovu dvojicu velikana portretnski izobličavaju, da bi

Olga Jevrić, *Komplementarne forme*, 1956

njihova misaona i pesnička iskustva dobila svoju kamenu fiksaciju i svoje likovno obelodanjenje. Ideje, osećanja i stremljenja epohâ, ljudi u epohama, toliko su išli napred, toliko uzimali sve većeg daha i maha, da je i samo načelo karakterizacije deformacijom fizikalnog i pojavnog uskoro i ubrzo moralo biti dopunjeno, a vremenom čak i zamenjeno - načelom *apstraktizacije*, jednim novoosvojenim principom likovnog iskazivanja, u čijim je okvirima i tokovima razvoja nedavno umrli majstor Brankuzi realizovao svoje plastične mase, na čijim je stazama savremeni britanski vajar Henri Mur ovaplotio svoje mnogoznačne figure po parkovima, upozoravajući gledača svet na skriveno jedinstvo stenja, šljunka, kostiju, školjki, drveća i - čoveka. Usredsređeni i, spolja, svedeni na bitnost elemenata sveta, kroz koje nadire smisao tog istog sveta kao jedan novi, osobeni vid platonovske ideje, životni podaci stvarnosti prodrli su u dela savremenih vajara u svom tako reći "čistom" vidu, kao ono što stvarno jedino jesu, kao večni prototipovi i praobrasci likovnog jezika, idioma koji nezadrživo stremljenju ovom totalnom osamostaljivanju i svojoj autohtonoj specifikaciji, svojoj umetničkoj nezavisnosti i nepotčinjenosti stvarnosti materije koja ga je omogućila i na svet donela. Proces preovlađivanja filozofskog stava, životnog stremljenja i ljudske emocionalnosti nad materijom kao sredstvom i oruđem doveo je likovne umetnosti, a vajarstvo napose, do jednog pre neslućenog stupnja spiritualnosti, na kojem nam tobož "besmislene", likovno oformljene mase otkrivaju, ne više fasadu, i ne više spoljašnji izgled stvari i bića, već samo jezgro, samu suštinu, vrednost i bezvrednost, lepotu i prolaznost, snagu i nemoć, smisao i metafizičku besmislicu naše egzistencije. U taj stupanj razvoja vajarske umetnosti Olga

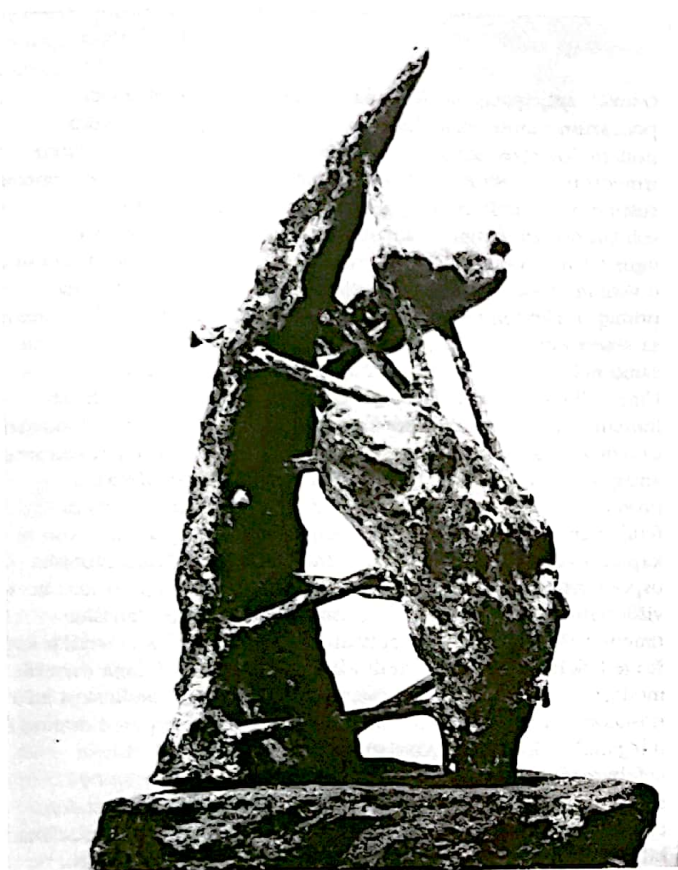

Olga Jevrić, fotografija: Tošo Dabac

Jevrić, dete svog doba i svoje sredine, utkala se celom svojom misaonošću, čitavom svojom humanističkom brižnošću, čitavim svojim prigušenim gnevom, svim svojim plemenitim i čovekoljubivim osećanjem odgovornosti pred svetom i vekom kojem pripada.

Nefiguralne figure Olge Jevrić - ko zna koja i koliko trošna materija poprskana gvožđem, kao prividom i iluzijom neprobojne tvrdoće - oslobođene su vekovnog služenja skulpture stihijnoj kombinatorici elemenata, koja nastaje u svetu stvarnosti i ovaploćuje se, nezavisno od umetnosti, u bezbrojnim predmetima te stvarnosti. Tako oslobođene iz jednog dugotrajnog ropstva, tako vraćene Geteovim *Majkama* (iz nepopularnog a dubinski suštastvenog drugog dela *Fausta*), ove figure imaju, i neprikriveno pokazuju koliko svoje realno, životno toliko i svoje upravo skulpturalno poreklo: one su daleki odblesci i izdanci preistorijskih stena-megalita, osavremenjeni kameni prepevi bosanskih nadgrobničkih ploča-stećaka, univerzalizirani balkanski prauunci svojevrstnih obeliskâ kraj prašnjavih i blatnjavih srbijanskih drumova; ali te nefiguralne figure Olge Jevrić, u isti mah su i prostorni škrguti, vapaji, optužbe i kletve, bez piska i reči, skamenjeni odjeci muka i jauka dedova, dugačke kolone žrtava, koje umiru na dobro podmazanom turskom kolju, u ovoj postojbini strahotnih muka čovekovih, u ovoj zemlji ustanaka i pobuna, na ovom krvlju natopljenom tlu neprekidne borbe za pravdu i istinu.

Formalna problematika prskano-gvoždenih i cementnih masa, nastalih iz grozničave vizije i pod prkosnim rukama Olge Jevrić, lako se podaje analitičkim formulacijama: pošto su stalno u

Olga Jevrić, *Zakrvljeni oblik II*, 1957

potencijalnoj akciji uzajamnog odnosa dve ili tri skočanjene plazme, probodene čeličnim šipkama, osuđene na međusobnu udaljenost koja se ne može ni smanjiti do punog zagrljaja ni uvećati do definitivnog razlaza, formalni analitičar je u pravu da govori o sukobljavanju i preklopljavanju ploha, o komplementarnosti masa, kao i o "ritmovima" njihovih međusobnih veza, o artikulaciji prostora, tj. o pravicima i smernicama posredstvom kojih date mase streme tlu, svodu, nebesima, volumenu sveta, bio ovaj sobičak, muzej, park ili kozmos. No šta je ovim i sličnim "učenim" tačnostima saopšteno? - Taman ono što i formalnom analizom sonatnog oblika u muzici, to jest - ništa! Mi možemo reći da mase, prostreljene ekserima sa građevinskih skela, evociraju mikroskopski prizor nekih, do džinovskih proporcija uveličanih ameba, da spreg njihovih funkcionalnih odnosa uspostavlja kompoziciona i konstruktivna uloga šipke, da baš upotrebljeni materijal donosi i ostvaruje onu tako vidljivu osobenost vajarske "orkestracije" ovih ploha i da ove njihov amorfní karakter približava koloidnim oblicima a udaljava od kristalnih stanja materije. Najzad, uvažavajući vrlo određene estetske preokupacije samog autora, mi možemo jasno uočiti i tri vodeća načela umetnikovog metoda: 1) da nijedna od ovih osobno obrađenih masa ne može opstati sama za sebe, kao umetnički objekt, 2) da skulptorski predmet ovde nastaje tek u odnosima koji se uspostavljaju funkcionalnom ulogom šipke, i 3) da nijedan od ovako skupčanih masiva nema svoje sopstvene ravnoteže, svog osobnog statičkog centra, nego da ovaj nastaje tek sa kompozicijom, tek u celini, stvorenoj fiksiranjem međusobnim odnosima isprobanih ploha.

Bitni i estetski odlučujući činilac ovog vajarskog stila, a samim tim i posebni idejno-emocionalni smisao individualno akcentovanih ostvarenja Olge Jevrić na području tog stila leži, međutim, u *ekspresivnosti* čitavog kompleksa: plohe, grada, odnosi, uloga šipke, pozicija tako oformljene mase u datom konkretnom prostoru. Nijedan od pomenutih faktora sam sobom ne "govori" ništa - svi skupa, u *sadejstvu*, kao aktivni spreg izražajnih elemenata i njihovih uzajamnih relacija - neodoljivo su potresni, duboko ljudski, u svom čutljivom, mitski pretećem i epski ekspanzivnom patosu. Valja dodati da nije posredi nikakva antropomorfizirajuća intencija umetnika, nikojá direktno aluzivna tendencija autora u pravcu asociiranja i evociranja predstava o ljudskom telesnom sklopu, i dalje, putem vajarskih metaforizacija o ukletoj, neizbežnoj sudbini čovekovoju. U pitanju je rasplodna, zračeća moć i sila na određeni način povezanih oblika određene materije. Uzbudljivost, emocionalni efekt, pridavljena i prigušena unutarnja euforičnost predmetno neodređenih masa Olge Jevrić nije iz *sinteza* sredstava, iz njihovog latentnog smisla, iz skrivenog, potencijalno prisutnog značenja jedne stvaralačke aktivnosti koja se mogla stišati i, na svakom datom vajarskom predmetu okončati - tek onda kada je kreativna "igra" po specifičnim zakonitostima vajarskog građenja asimilovala u sebe i likovno transformirala čitavo jedno životno iskustvo, čitav jedan lični temperament, čitav jedan plamen drugačije neizrecivih subjektivnih stremljenja, čitavu jednu emocionalnu individualnost. To pak nije ni manje ni više do stvaralački identitet umetničke ličnosti Olge Jevrić, ispovest i poruka jednog savremenog vajara, duboko preokupiranog izgradnjom niza varijacija na prastaru i svakidašnju temu jedinstva života i smrti, neumitnosti realitnog trajanja, zakonite nužnosti trpljenja i stradanja, posred ponosnog i gordog ljudskog postojanja.

Nijedno istinsko umetničko delo ne trpi ustaljivanje i suru prolongaciju sadašnjosti, pošto, na kraju krajeva, i sam život vazda bi da menja, i stvarno menja svoju sadašnjost. Umetnik Olga Jevrić vezala se za budućnost i relativnu, jedinu moguću ljudsku "večnost", kreativnim sećanjem na prošlost. Ona je naš, jugoslovenski, današnji umetnik, i, ako joj je svest i savest sveta toliko naklonjena koliko je potrebno da postane svetski umetnik, ona će to biti samo zato što je danas umela govoriti današnjim ljudima o onom što je trajno u okovanosti čovekovoju sudbinom, u istovetnosti sudbine čovekove sa predmetima i pojavama koje ne postoje nikad i nigde same za sebe, već jedino u uzajamnoj povezanosti, u međusobnim neprekidnim odnosima, u spojevima svojih premostivih i savladljivih dijalektičkih protivrečnosti.

Umjetnost, br. 7/8, Zagreb, 1958.